

بررسی چالش‌های فرا راه تحصیلات عالی کشور و راه‌های حل آن

پوهندوی دکتور محمد ولی حنیف

دیپارتمنت فقه و عقیده، پوهنځی علوم اسلامی، پوهنتون تعلیم و تربیه کابل، کابل، افغانستان

ایمیل: m.wali2010@yahoo.com

چکیده

تحصیلات عالی باکیفیت در هر کشوری نقش اساسی را در توسعه و پیشرفت علمی و اقتصادی آن کشور دارد؛ اما در نبود رهبری سالم، مدیریت قوی، بودجه کافی و پشتوانه محکم و قابل اعتماد، نمی‌توان برنامه‌ریزی دقیق در این زمینه انجام داد و مهم‌تر از همه این‌که عدم درک درست از چالش‌ها و مشکلات این عرصه و همین‌طور فرصت‌های موجود در این زمینه خود مانع جدی فرا راه توانمندسازی و تقویت نظام تحصیلات عالی در هر جامعه‌ی است. بنابراین لازم است ابتدا شناخت درستی از چالش‌ها و مشکلات موجود در این زمینه داشته باشیم تا با رفع این مشکلات، بتوان به تقویت و توسعه تحصیلات عالی در کشور همت نمود. تحقیق حاضر به روش تحلیلی در زمینه چالش‌های فرا راه تحصیلات عالی انجام شده است. نتایج تحقیق به‌دست آمده نشان‌دهنده چالش‌های عمده‌ای است که نظام تحصیلات عالی با آن مواجه است. با اتخاذ راهبردهای آموزشی مناسب و مؤثر که در این مقاله به آن اشاره شده است، می‌توان بر چالش‌های موجود فایز آمد.

اصطلاحات کلیدی: تحصیلات عالی؛ چالش؛ کیفیت؛ پالیسی؛ پلان استراتژیک

Examining the Challenges Facing Higher Education in the Country and its Solutions

Asistant Prof. Mohammad wali Hanif

Professor of the College of Islamic Sciences, Department of Jurisprudence and Doctrine,
University of Education, Kabul, Afghanistan.

Email: m.wali2010@yahoo.com

Abstract

High-quality higher education is vital to a country's development, scientific progress, and economic advancement. Nevertheless, the lack of strong leadership, effective management, adequate funding, and reliable support hinders detailed planning in this field. A comprehensive understanding of higher education's challenges, problems, and opportunities is equally crucial. The inherent complexities in this domain pose substantial obstacles to strengthening and improving higher education within any society. Consequently, it is imperative to grasp the challenges and issues within this realm, enabling their resolution and the subsequent enhancement of the country's higher education system. This study's findings elucidate the significant challenges the higher education system faces, and this article offers pertinent and effective educational strategies to address these obstacles.

Keywords: Higher Education; Challenge; Quality; Policy and Strategic Plan

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على نبينا محمد سيد المرسلين و على آله و أصحابه أجمعين اما بعد:

الله متعال فرموده است: **فَبَشِّرْ عِبَادِ (۱۷) الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ** (سوره الزمر، ۱۷-۱۸) ترجمه: پس بندگان مرا بشارت ده ﴿۱۷﴾. (همان) کسانی که سخن‌ها را می‌شنوند؛ پس از نیکوترین آن پیروی می‌کنند؛ آن‌ها کسانی هستند که الله هدایت شان کرده است و آن‌ها خردمندانند. هم‌چنان پیامبر اسلام در حدیثی فرموده است: (عن أبي رقية تميم بن أوس الداري رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (الدين النصيحة، قالوا: لمن يا رسول الله؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم) (رواه مسلم، حديث شماره ۵۵).

ترجمه: از تمیم بن اوس روایت است که پیامبر اسلام فرموده است: دین اسلام دین نصیحت و خیرخواهی است گفتند برای چه اشخاصی؟ ایشان فرمودند: برای الله متعال، برای کتاب او و برای پیامبر او، امرای مسلمین و عامه مسلمانان.

برای معیاری شدن نظام تحصیلات عالی در کشور نخستین گام‌های مؤثر، آسیب‌شناسی آن است. برخی از آسیب‌ها و چالش‌های تهدیدکننده که در این زمینه وجود دارد به مهم‌ترین آنان در این تحقیق اشاره گردیده است و مطالب این تحقیق در دو گفتار جداگانه و در قید (۱۲) صفحات ترتیب گردیده است که در گفتار اول آن روی چالش‌های فراراه وزارت تحصیلات عالی در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها، اسناد تقنینی و امور علمی و در گفتار دوم آن روی چالش‌های فرا راه وزارت تحصیلات عالی در بخش امور محصلان و امور مالی و اداری به بحث گرفته شده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

واقعیت این است که چالش‌های فراوانی فرا راه وزارت تحصیلات عالی کشور از گذشته تا کنون وجود داشته و نیاز است که درین بخش تحقیقات لازم صورت گیرد تا تمام چالش‌های اساسی فرا راه تحصیلات عالی در سطح وزارت و نهادهای تحصیلات عالی دولتی و خصوصی صورت گیرد و نیز از نتایج این تحقیق و سایر تحقیق‌های علمی که توسط نویسندگان گرامی تحریر یافته و درین کنفرانس ملی که تحت عنوان «تقویت تحصیلات عالی کشور» ارائه می‌گردد. هیأت محترم رهبری وزارت تحصیلات عالی در بازنگری پالیسی‌ها، استراتژی‌ها و اسناد تقنینی مربوط وزارت تحصیلات عالی از آن استفاده بهتر و در زمینه اقدامات لازم نمایند.

اهداف تحقیق

الف. هدف اصلی

بررسی و شناخت چالش‌های اساسی فرا راه تحصیلات عالی کشور در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها، اسناد تقنینی، امور علمی، محصلان، مالی و اداری در سطح وزارت و نهادهای تحصیلی دولتی و خصوصی و راه‌های حل آن.

ب. اهداف فرعی

۱. بررسی و شناخت چالش‌های اساسی تحصیلات عالی کشور در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها و اسناد تقنینی؛
۲. بررسی چالش‌های اساسی تحصیلات عالی کشور در بخش‌های امور علمی، محصلان و مالی و اداری؛
۳. ارائه راهبردهای مناسب و مؤثر برای برخورد با این چالش‌ها.

سؤالات تحقیق

الف. سؤال اصلی

چالش‌های اساسی فرا راه تحصیلات عالی کشور کدام‌ها اند؟

سؤالات فرعی

۱. چالش‌های اساسی فرا راه تحصیلات عالی کشور در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک و اسناد تقنینی کدام‌ها اند؟
۲. چالش‌های اساسی فرا راه تحصیلات عالی کشور در بخش‌های امور علمی، محصلان، مالی و اداری کدام‌ها اند؟

پیشینه تحقیق

در خصوص بررسی چالش‌ها فرا راه تحصیلات عالی کشور مقالات علمی زیاد توسط دانش‌مندان تحریر یافته و به‌طور کلی و عمومی روی تحصیلات عالی بحث نمودند، مانند مقالات ذیل:

تیرنی، ویلیام، (۱۳۹۷)، نگاهی به وضعیت تحصیلات عالی در افغانستان، مترجم، رضا محتشم، چهارشنبه ۲۹ فروردین، برگرفته از سایت: vista News Hub، حسن یار، سید امیرشاه، (۱۳۸۶)، بحران تحصیلات عالی در افغانستان، مجله مدنی، سال پنجم، شماره ۱۲، برگرفته از سایت: مجما، مسعودی، عصمت (۱۳۸۲)، تحلیل دسترسی به فرصت‌های برابر در توسعه تحصیلات عالی در کشور، فصل‌نامه تحقیق و برنامه‌ریزی در تحصیلات عالی، شماره ۲۷ و ۲۸، فرصت‌ها و چالش‌های فراروی تحصیلات عالی در

افغانستان یک شنبه ۶ حمل ۱۳۹۱ رها. نیک آئین، داکتر فضاییلی، معیارهای «معیاری شدن تحصیلات عالی» در افغانستان ۲۸ سرطان ۱۳۹۶، حضرتی، عباس (۱۳۹۵). واکاوی موانع و راهکارهای توسعه فرهنگ تحقیق در آموزش و پرورش ایران. کنفرانس بین‌المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی مدیریت و معارف اسلامی، قم. مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی - انجمن علمی ارتباطات و تبلیغ حوزه علمیه، صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۳۸۸). آموزش و پرورش در عصر جهانی شدن؛ چالش‌ها و راهبردهای مواجهه با آن. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، قاضی زاده فرد، سید ضیاء‌الدین (۱۳۹۰). چالش‌های نظام تحقیقی کشور و راهکارهای برای آن‌ها. دومین همایش ملی مدیریت تحقیق و فن‌آوری، تهران، مرکز تحقیق سیاست‌گذاری علم، فن‌آوری و صنعت، گروه نویسندگان (۱۳۹۴). مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی علوم انسانی و اسلامی، تهران، انتشارات آفتاب توسعه، چاپ اول، حسن روشنی و همکاران آن (۱۳۹۳)، چالش‌های جهانی شدن آموزش عالی و عملکرد مدیران پوهنتون‌ها، محل انتشار: تهران اولین سمپوزیوم بین‌المللی علوم مدیریت با محوریت توسعه پایدار.

اما تحقیق حاضر یک تحقیق جدید جامع، کامل و تمام عرصه‌های مختلف تحصیلات عالی کشور را مورد بحث قرار داده که قبلاً چنین تحقیقی خاصی انجام نشده است.

روش تحقیق

این تحقیق با روش تحلیلی به بررسی چالش‌های فرا راه تحصیلات عالی کشور پرداخته است و میتود جمع‌آوری معلومات آن کتابخانه‌ای و با استفاده از تحلیل گزارش‌های رسمی ریاست‌های نظارت و ارزیابی و تضمین کیفیت وزارت تحصیلات عالی، مقالات علمی ملی و بین‌المللی و توزیع پرسش‌نامه برای ۸۰ تن از محصلان پوهنخی علوم اسلامی پوهنتون تعلیم و تربیه کابل که در زمینه چالش‌های فرا راه تحصیلات عالی انجام شده است، می‌باشد و نیز به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده در تحقیق از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

ساختار تحقیق

این مقاله مشتمل از یک مقدمه، دو گفتار و یک خاتمه می‌باشد که در گفتار اول آن روی چالش‌های فرا راه وزارت تحصیلات عالی در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها، اسناد تقنینی و امور علمی و در گفتار دوم آن روی چالش‌های فرا راه وزارت تحصیلات عالی در بخش‌های امور محصلان و امور مالی و اداری بحث شده و در اخیر مقاله نتایج تحقیق، پیشنهادات اصلاحی جهت بهبود وضعیت تحصیلات عالی کشور و فهرست منابع تحریر یافته است.

چالش‌های اساسی موجود فرا راه تحصیلات عالی کشور

یکی از الزامات غیرقابل انکار برای دستیابی به اولویت‌های اساسی حکومت امارت اسلامی افغانستان در برنامه‌ریزی برای نظام تحصیلات عالی کشور، بررسی وضعیت موجود و آگاهی از چالش‌هایی است که نظام تحصیلات عالی را با اختلال‌هایی مواجه ساخته‌اند. درین گفتار به‌طور فشرده به برخی ازین چالش‌ها توضیح داده شده است.

گفتار اول: چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها و اسناد تقنینی و امور علمی

چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش‌های پالیسی، پلان استراتژیک، هماهنگی‌ها و اسناد تقنینی می‌باشد قرار ذیل است:

۱. نبود پالیسی واضح و پلان استراتژیک (حد اقل سه یا پنج ساله) مدون، تطبیقی و تأیید شده در سطح وزارت و پوهنتون‌ها (وزارت اقتصاد، ۱۳۹۸، ص ۱۴).
۲. بطلی بودن پروسه بازنگری، تعدیل و طی مراحل اسناد تقنینی (قانون تحصیلات عالی و سایر مقرره‌های) که قبلاً پروسه تعدیل و بازنگری آن در سطح وزارت به اساس هدایت کتبی وزیر تحصیلات عالی امارت اسلامی آغاز گردیده بود.
۳. نبود هماهنگی در سیاست‌گذاری‌ها و نیازسنجی‌های ملی است. در واقع نبود هماهنگی لازم و عدم کار مشترک بین وزارت‌ها و ارگان‌های متصدی تعلیم و تحصیل به‌گونه‌ی است که طبق گفته خود مقامات وزارت‌های تحصیلات عالی و معارف تاکنون حتی هماهنگی‌های لازم بین دو وزارت معارف و تحصیلات عالی کم‌رنگ بوده است.
۴. هم‌چنین بین وزارت تحصیلات عالی و پوهنتون‌ها از یک طرف و وزارت‌های متصدی انکشاف اقتصادی و بازار کار مانند وزارت‌های اقتصاد، معادن، زراعت، انرژی و آب، ترانسپورت، فواید عامه، صحت عامه، کار و امور اجتماعی از طرف دیگر ارتباط و هماهنگی‌های لازم در زمینه نیازسنجی ملی رشته‌ها و تخصص‌های مورد نیاز کشور وجود ندارد (ریاست نظارت، ۱۳۹۹، ص ۱).
۵. عدم تطبیق اصلاحات در وزارت تحصیلات عالی، پایین بودن معاشات، تشکیل و ساختار نامناسب و ناکافی، طولانی بودن مراحل اداری و بروکراسی‌ها از مشکلات دیگر این اداره می‌باشد. این نبود هماهنگی‌های لازم میان وزارت‌خانه‌های کشور حاکی از ضعف مدیریت کلان در سطح ملی است (تیرنی، ۱۳۹۷).

۶. عدم تدویر به‌موقع شورای عالی وزارت، شورای رهبری وزارت، شورای معینیت‌های وزارت و کمیسیون عالی مؤسسات خصوصی و نیز نظارت، کنترل و تعقیب چگونه‌گی تطبیق فیصله‌ها و تصاویر مجالس یاد شده کم‌تر صورت می‌گیرد (اداره عالی تفتیش، ۱۳۹۹، صص ۱، ۱۶).

چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش امور علمی

۱. عدم موجودیت میکانیزم خاص، معقول، منطقی و تطبیقی برای چگونگی جذب اعضای کادر علمی دایمی (داخلی و خارجی) در نهادهای تحصیلات عالی خصوصی (ریاست نظارت، ۱۳۹۹، ص ۱).
۲. کندی و بطی بودن پروسه اعتباردهی نهادهای تحصیلات عالی دولتی و خصوصی و عدم تطبیق پلان‌های کاری سالانه این ریاست.
۳. آغاز نکردن پروسه اعتباردهی در سطح برنامه‌ها و نیز بطی بودن پروسه نظارت سالانه و مرور دوره‌یی برنامه در سطح نهادهای تحصیلی دولتی و خصوصی.
۴. نبود نظارت کامل و سیستم گزارش‌دهی از فعالیت‌های کمیسیون‌ها و کمیته‌های مختلف که در وزارت و پوهنتون‌ها فعالیت دارند.
۵. وجود مشکلات در معرفی هیأت آماناء و هیأت اداری اکثر نهادهای تحصیلات عالی خصوصی.
۶. عدم توجه به نیازسنجی‌های بازار کار در کشور و طرح پلان‌گذاری مطابق به آن.
۷. نبود متون و نصاب درسی معیاری، مطابق با ارزش‌های اسلامی و معیارهای بین‌المللی برای تمام رشته‌ها مقاطع لیسانس و فوق لیسانس.
۸. عدم موجودیت پالیسی و میکانیزم خاص، معقول، منطقی و پاسخ‌گو و شفاف برای چگونه‌گی نظارت و ارزیابی از امور علمی و اداری نهادهای تحصیلات عالی دولتی و خصوصی (دکتر نادرقلی قورچیان، ۱۳۸۹).
۹. کم‌بود و نبود استادان مسلکی در پوهنتون‌های دولتی و خصوصی.
۱۰. شریک نه‌نمودن نتایج تحقیقات علمی استادان نهادهای تحصیلات عالی جهت انکشاف تقویت سیستم‌های ادارات دولتی و سکتورهای خصوصی کشور (حضرتی، ۱۳۹۵).
۱۱. نبود تحقیقات مشترک محققین افغانی و پوهنتون‌های بین‌المللی (قم‌شاهی، ۱۳۹۵).
۱۲. پایین بودن کیفیت مجلات علمی داخلی پوهنتون‌های دولتی و خصوصی و عدم راجستر مجلات علمی در ریاست تحقیق، تألیف و ترجمه وزارت تحصیلات عالی.
۱۳. نبود ژورنال‌های معتبر بین‌المللی در رشته‌های مختلف در نهادهای تحصیلات عالی کشور.

۱۴. مهاجرت استادان مجرب و رفتن آن‌ها به سکتور غیر تحصیلی و به خارج از کشور چالش دیگری است (هداوند، ۱۳۸۹).
۱۵. نبود برنامه‌های تحصیلی دکتورا و تأثیرات آن بالای همه استادان به خصوص استادان قشر جوان.
۱۶. پروسه اعتلای کیفیت - برنامه موجود اعتلای کیفیت و ارزیابی کیفیت تحصیلات عالی نهادهای تحصیلی دولتی و خصوصی، یک پروسه نمایشی و غیر مؤثر است.
۱۷. مشکلات اساسی نهادهای تحصیلات عالی خصوصی عبارت‌اند از: نبود مصونیت وظیفوی، مداخله مؤسسين در امور علمی، مالی و اداری، عدم موجودیت برنامه‌ریزی دقیق، عدم موجودیت امکانات مالی، عدم موجودیت تناسب کارمند با محصل، پایین بودن ظرفیت‌های تخصصی و مسلکی آموزگاران و متأسفانه اکثر این مؤسسات با دید تجاری تأسیس گردیده است (ایلی، ۱۳۷۵).
۱۸. مسئولیت جهانی شدن: متأسفانه ما در وزارت تحصیلات عالی خویش یک واحد یا اداره‌یی را نتوانسته‌ایم که ایجاد نماییم تا مسئولیت جهانی شدن و تسهیل در این راستا را به عهده گیرد.
۱۹. پائین بودن کیفیت امکانات و تحصیلات عالی در پوهنتون‌های کشور است از نظر کیفی چه به لحاظ نصاب درسی، استادان مسلکی با تجربه و از نظر اعتبارسنجی و تضمین کیفیت و دسترسی به وسایل و تجهیزات لازم، ضعف‌ها و مشکلات جدی وجود دارد. همین نبود کیفیت مناسب در تحصیلات عالی کشور است که فارغان پوهنتون‌های کشور نمی‌توانند جذب کارگردند؛ زیرا آنان مهارت‌های لازم را در زمینه کسب نمی‌توانند (ریاست تضمین کیفیت، ۱۳۹۷، ص ۲).
۲۰. مأموریت‌گرا و نیاز محور نبودن تحقیق‌های پوهنتون‌ها، نبود نظام نیازسنجی تحقیق در کشور، نبود نهادهای واسط برای برقراری ارتباط میان پوهنتون‌ها و بازار و صنعت.
۲۱. ضعف ارزیابی و نظارت در نظام تحصیلات عالی، غیرمسلکی بودن کارمندان ریاست نظارت در نظام تحصیلات عالی کشور، مبتنی نبودن تصمیمات و سیاست‌ها بر ارزیابی‌ها و نتایج حاصل از آن‌ها (بازرگان، ۱۳۷۴، شماره ۳ و ۴).
۲۲. نبود ارتباط مناسب میان پوهنتون با جامعه (صنعت، خدمات، کشاورزی)، سازوکار نامناسب تعریف تحقیق‌ها (پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها)، روشن نبودن مسایل، نیازها و اولویت‌های مراکز خدماتی، صنعتی، کشاورزی برای پوهنتون‌ها و مراکز علمی، بی‌اعتمادی جامعه و صنعت به پوهنتون برای انجام پروژه‌ها (صبوری خسروشاهی، ۱۳۸۸).

چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش امور محصلان و امور مالی و اداری

الف. چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش امور محصلان

موجودیت مشکلات در چگونگی جذب محصلان جدیدالشمول در نهادهای تحصیلات عالی خصوصی .

۱. عدم موجودیت سند و لایحه در مورد مقدار فیس از محصلان در برنامه‌های لیسانس و فوق لیسانس نهادهای تحصیلات عالی خصوصی.
۲. نبود آرشیف منظم و کامل (الکترونیکی / هاردکپی) برای نتایج و اسناد فراغت محصلان پوهنتون‌ها در ریاست‌های امور محصلان دولتی و خصوصی وزارت تحصیلات عالی.
۳. عدم توازن بین تقاضا و ظرفیت موجود، در مورد ثبت‌نام‌کنندگان و جذب آنان در پوهنتون‌ها.
۴. افزایش سطح تقاضا و نبود ظرفیت‌های لازم برای پاسخ‌گویی به تقاضای مردم است. در شرایط فعلی بخش عمده از کسانی که در کشور علاقه‌مند و داوطلب تحصیلات تکمیلی هستند به تحصیلات عالی دسترسی ندارند.
۵. خلاء آموزش‌های حرفه‌یی و رشته‌بندی نه‌شدن متعلمین در دوره مکتب در وزارت معارف کشور.
۶. بیکاری فارغ‌التحصیلان پوهنتون‌ها (مسعودی، ۱۳۸۲، شماره ۲۷ و ۲۸).

چالش‌های اساسی وزارت تحصیلات عالی در بخش امور مالی و اداری

۱. پروسه تقرر و استخدام کارمندان به اساس حکم مقام وزارت نه به اساس معیارهای اصلاحات اداری و رقابت سالم و آزاد (اصل تخصص، شایسته‌گی، تجربه، تعهد و داشتن تقوای اداری).
۲. ضعیف بودن هیأت رهبری بعضی نهادهای تحصیلات عالی دولتی و خصوصی در بخش رهبری و مدیریت و نیز عدم نظارت دقیق از فعالیت‌های شان توسط وزارت.
۳. عدم موجودیت تشکیل مناسب و مسلکی برای تحقیقات علمی در سطح وزارت و پوهنتون‌ها.
۴. عدم موجودیت بودجه مشخص برای تحقیقات علمی و تضمین کیفیت در سطح وزارت و پوهنتون‌ها.
۵. عدم موجودیت بودجه مشخص برای تدویر برنامه‌های علمی جهت ارتقای ظرفیت اعضای کادر علمی و کارمندان اداری نهادهای تحصیلی.
۶. توجه کم‌تر به استخدام و تقرر افراد مسلکی و متخصص و متعهد در ریاست‌های آکادمیک و علمی وزارت و پوهنتون‌ها.

۷. عدم موجودیت سیستم گزارش دهی طور منظم طبق پلان کاری و عملیاتی سالانه وزارت ربع وار در سطح معینیت‌ها و ارائه آن در شورای رهبری وزارت و نشر آن در سایت اصلی وزارت.
۸. مشخص نبودن بودجه سالانه هر واحد اداری در سطح مرکز وزارت و پوهنتون‌ها و ضعیف بودن سیستم حساب‌دهی و گزارش‌دهی طور ربع‌وار از طریق بخش‌های مالی و حسابی وزارت و پوهنتون‌ها به شورای رهبری وزارت و شورای رهبری پوهنتون‌ها.
۹. موجودیت بروکراسی و کاغذپرانی در پروسه تدارکات و خریداری اموال و اجناس برای نهادهای تحصیلات عالی.
۱۰. تنوع در بودجه پوهنتون‌های دولتی افغانستان متکی به بودجه ملی است و بودجه ملی نیز محدودیت‌های خویش را دارد که در راستا جهانی‌شدن تحصیلات عالی تنوع بودجه و تمویل بعضی برنامه‌ها کمک می‌نماید.
۱۱. عدم استقلال مالی پوهنتون‌های دولتی.
۱۲. کم‌بود زیربنای آموزشی، اداری و تحقیقاتی و تکنالوژی معلوماتی.
۱۳. ضعیف بودن سیستم مکافات و مجازات در سطح وزارت و نهادهای تحصیلی (ریاست نظارت، ۱۳۹۹، ص ۱).

نتیجه‌گیری

تحصیلات عالی به‌عنوان عالی‌ترین نهاد تولید دانش از اهمیت بنیادی در هر جامعه برخوردار است. چرا که نقش آن، تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز جامعه، ترویج و توسعه مرزهای دانش، فراهم کردن زمینه‌های رشد و توسعه و در یک کلمه، ایجاد شرایط مناسب برای شکل‌گیری زیست‌جهان انسانی و عادلانه است. تحقق این اهداف وقتی امکان‌پذیر می‌گردد که نهادهای تحصیلات عالی به‌عنوان عالی‌ترین مرجع تولید علم، دارای ساختار پویا و مکانیسم‌های کارآمد و تکثرگرا باشد. توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و بهبود سطح زندگی در هر جامعه به توسعه تحصیلات عالی با کیفیت آن وابسته است و توسعه تحصیلات عالی نیز مستلزم وجود برنامه‌های راهبردی مدون و اتخاذ سیاست‌های اندیشه‌شده و مطابق واقعیت‌های عینی جامعه می‌باشد. هرچند در سال‌های اخیر در عرصه‌های گوناگون از جمله در عرصه تحصیلات عالی و تعمیم ظرفیت‌های آن قدم‌هایی برداشته شده؛ اما متأسفانه هنوز نظام تحصیلات عالی کشور از کاستی‌ها و بحران‌های زیادی رنج می‌برد. رهایی از بحران‌های یادشده منوط به ایجاد تحولات اساسی و مثبت در رویکردها، برنامه‌ها، سیاست‌ها و راهبردهای مطلوب و مؤثر آموزشی است. در جامعه چندقومی افغانستان، تحصیلات عالی وقتی به اهداف ذاتی خود که همانا تربیت انسان مسلمان،

متعهد و اندیشه‌ورز و آزاد و تحقق جامعه عادلانه و آباد باشد دست می‌یابد که بر اساس ارزش‌های اسلامی و اصول عدالت، منافع ملی استوار گردد. توسعه اخلاقیات، شایسته‌سالاری، مدنظر قرار دادن اقدامات حمایتی از اقشار محروم، توسعه کمی و کیفی آموزش از جمله راهبردهایی‌اند که می‌تواند در جهت کارایی نظام تحصیلات عالی مؤثر واقع گردند.

پیشنهادات اصلاحی جهت بهبود وضعیت تحصیلات عالی در کشور

الف: طرح‌های پیشنهادی در بخش پالیسی، استراتژی، هماهنگی و اسناد تقنینی

۱. اول‌تر از همه، تحصیلات عالی باید ساختار و برنامه‌های خود را مطابق به ضرورت‌های یک نهاد پالیسی‌ساز عیار ساخته، بالای آن‌ها تمرکز داشته و روی بهبود مؤثریت آن کوشش کند. بنا بر کم‌بود ظرفیت تخنیکی در وزارت و اصل تضاد منافع، نهاد سومی (کمسیون اصلاحات اداری و خدمات ملکی) باید مسئولیت بازنگری ساختار این نهاد ملی را برعهده بگیرد (یونسکو، ۱۳۶۹).
۲. چون تحصیلات عالی یکی از نهادهای ملی و بی‌نهایت مؤثر برای آینده کشور است. بنابراین دخیل بودن اشخاص مسلکی، متخصص، متعهد و متدین اقشار مختلف جامعه در طرح قوانین، پالیسی‌ها، لوایح و تصمیم‌گیری‌های بزرگ ضروری است (حسن روشنی و همکاران آن، ۱۳۹۳).
۳. رهبری محترم وزارت تحصیلات عالی نباید در مسایل کوچکی چون مدیریت تحقیقات، پیش‌برد پروژه‌ها، افتتاح پروژه‌ها، بازدید از بعضی نهادهای تحصیلی و کارهای کوچک دیگر خود را دخیل ساخته و وقت خود را ضایع سازد.
۴. وزارت تحصیلات عالی نهادی پالیسی‌ساز بوده و بیش‌تر روی طرح دیدگاه‌های وسیع، هم‌آهنگی با نهادهای ذیدخل در تحصیلات عالی، ایجاد چهارچوب قانونی برای تحصیلات عالی در کشور، راه‌اندازی تحقیقات برای طرح اهداف و برنامه‌های بهتر و مؤثرتر برای تحصیلات عالی در کشور تهیه و تحلیل ارقام و تهیه گزارش‌های مرتبط به تحصیلات عالی مصروف و دخیل باشد.
۵. وزارت باید از سیستم کلاسیک و معمول خود یعنی مایکرومنجمنت و همه‌کاره بودن در تحصیلات عالی، اعمال نفوذ و ایجاد موانع و مشکلات فرا راه نهادهای تحصیلی بیرون شده و نقش تسهیل‌کننده برای رشد تحصیلات عالی در کشور را بازی کند.
۶. تحلیل از وضعیت موجوده وزارت تحصیلات عالی (شناسایی نکات قوت، ضعف، فرصت‌ها و تشخیص مشکلات، چالش‌های موجود و راه‌های حل آن).
۷. ترتیب و تدوین پالیسی و پلان استراتژیک حداقل (سه یا پنج ساله) برای وزارت تحصیلات عالی کشور (وزارت اقتصاد، ۱۳۹۸، ص ۱۴).

۸. سرعت دادن و تکمیل نمودن پروسه بازنگری، تعدیل و طی مراحل اسناد تقنینی (قانون تحصیلات عالی و سایر مقرره‌ها و لوایح) مربوط وزارت تحصیلات عالی و در این کار از اعضای کادر علمی پوهنتون‌های دولتی و خصوصی کمک و همکاری خواسته شود.
۹. به‌منظور بهتر شدن خدمات، بخش‌های ارائه خدمات از چوکات وزارت تحصیلات عالی خارج شده و به نهادهای مستقل دیگری واگذار شود (و یا هم ادارات مستقلی چون اداره کانکور) تا از یک طرف وزارت به کارهای اصلی خود رسیده‌گی کرده بتواند و از طرف دیگر کیفیت خدمات برای مردم بهتر و شفاف‌تر شود.
۱۰. بایسته آن است که در تحصیلات عالی به ایجاد یک سیستم تحصیلات عالی دولتی و خصوصی با کیفیت که جواب‌گوی نیازهای رشد و انکشاف افغانستان باشد و به بهبود و رفاه عامه کمک کند؛ توجه شود. این سیستم باید به‌گونه‌یی طراحی گردد که با ارزش‌ها و باروهای اسلامی و دینی و سنت‌های ملی مردم افغانستان مطابقت داشته و مجهز به دانش پیش‌رفته و مدیریت عالی بوده و در سطح بین‌المللی دارای اعتبار باشد. نباید برنامه‌ها و پلان‌های کلان کشور به‌گونه‌یی عملی گردد که فارغ‌التحصیلاتی پوهنتون‌های کشور توان رقابت با دیگران را نداشته باشند و تحصیلات آنان در رشد اقتصادی و انکشاف اجتماعی، وحدت و ثبات پایداری افغانستان کمک نکند.
۱۱. تقویت و تشویق سکتور خصوصی برای سرمایه‌گذاری در تحصیلات عالی می‌تواند بخش عمده از مشکلات را حل نماید.
۱۲. اصلاحات اداری در تمامی بخش‌ها یک ضرورت اساسی در کشور است و در این زمینه باید در وزارت تحصیلات عالی نیز اقدامات جدی صورت بگیرد.
۱۳. وزارت تحصیلات عالی کشور ارتقای ظرفیت‌ها برای تحصیلات عالی را باید اولویت کاری خویش قرار داده و در این زمینه باید اقدامات جدی و فوری را روی دست بگیرد. برداشتن مشکلات یاد شده نیز نیازمند همت بلند و هم‌یاری سایر وزارت‌خانه‌ها با این وزارت است.
۱۴. ساختن پالیسی مشخص برای مؤسسات تحصیلات عالی خصوصی.
۱۵. داشتن روابط خوب با سایر کشورهای اسلامی، همسایه و جلب کمک‌های مادی و تخنیکی آن‌ها برای انکشاف و رشد تحصیلات عالی باکیفیت در کشور (وزارت تحصیلات عالی، ۱۳۹۹، ص ۸۳).
- ب: طرح‌های پیشنهادی در بخش امور علمی**
۱. بازنگری و ایجاد نصاب تحصیلی تمام رشته‌های مختلف علمی متناسب با شرایط کشور، ارزش‌های اسلامی و منافع ملی.

۲. بازنگری در مقرر فرایند تحقیقات و کلیه امور تحقیقاتی.
۳. ارتقای ظرفیت سوبیه‌ی تحصیلی استادان و کارمندان از طریق بورس‌های تحصیلی.
۴. ایجاد مراکز تربیت مسلکی کادر علمی در تمام پوهنتون‌ها.
۵. سیر علمی استادان به کشورهای پیشرفته جهان جهت دریافت عوامل و راه‌های انکشاف در عرصه تحصیلات عالی
۶. هماهنگی فعالیت‌های اداری و امور آکادمیک پوهنتون‌های دولتی و خصوصی.
۷. توجه زیاد به کیفیت تحصیلات عالی در کشور.
۸. توجه زیاد به استفاده مؤثر از تکنالوژی معاصر در عرصه تحصیلات عالی.
۹. استقلال مالی پوهنتون‌ها از طریق ایجاد مراکز آموزشی، تحقیقاتی و خدماتی.
۱۰. ایجاد سیستم علم سنجی (Scientometrics) در نظام تحصیلات عالی.
۱۱. ایجاد سیستم ارزیابی عملکرد معیاری در بخش‌های اداری و آکادمیک.
۱۲. مساعد ساختن زمینه دست‌رسی استادان پوهنتون، به منابع علمی و آکادمیک بین‌المللی از طریق لینک‌های آنلاین منابع پوهنتون‌های معتبر.
۱۳. عطف توجه به معیاری‌سازی کورس‌ها و برنامه‌های تحصیلی از طریق همکاری پوهنتون‌های بین‌المللی.
۱۴. ایجاد زمینه و فرصت‌های بیش‌تر برای استادان در جهت ارتقای سطح تحصیلی و دانش آن‌ها مخصوصاً تشکیل دوره دکتورا در داخل کشور.
۱۵. ایجاد لینک‌ها و توسعه همکاری‌های علمی میان پوهنتون‌های داخلی اعم از مرکز و ولایات.
۱۶. اعتلای کیفیت تهیه گزارش‌ها نه‌بلکه یک پروسه دوام‌دار، از قبل پلان شده و استراتژیک است. ارزیابی اعتلای کیفیت به مقایسه پیشرفت‌های یک نهاد آکادمیک در دو زمان متفاوت گفته می‌شود.
۱۷. عطف توجه از کمیت به کیفیت وزارت تحصیلات عالی افغانستان به قدر کافی در بخش کمیت و تعدد پوهنتون‌های دولتی و خصوصی اقدام و به جذب محصل پرداخته است؛ اما از نظر کیفیت توجه کافی صورت نگرفته است. اکنون تلاش‌ها به کیفیت نیز توجه صورت گیرد.
۱۸. رقابت‌های ملی و بین‌المللی در عرصه جهانی‌سازی تحصیلات عالی تشدید یابد.
۱۹. به تحصیلات دوام‌دار و مسلکی اولویت داده شود.
۲۰. به‌منظور تنظیم فعالیت‌های نهادهای تحصیلی دولتی و خصوصی، اعم از کنترل کیفیت و اعتباردهی این نهادها، ضرورت است تا اول‌تر از همه مقرر تضمین کیفیت و اعتباردهی اصلاح شده و اداره

مستقل تنظیم‌کننده (Regulatory) تحصیلات عالی در کشور ایجاد شود تا تمام فعالیت‌های تحصیلات عالی دولتی و خصوصی را با در نظر داشت معیارهای علمی، عادلانه و منطقی ارزیابی و نظارت کند.

۲۱. جذب کادرهای علمی متخصص بدون در نظر داشت مسایل قومی و سمتی.
۲۲. تقویت کادرهای علمی پوهنتون‌های کشور فقط از طریق اعزام استادان به بورسیه‌های خارج از کشور در دوره‌های ماستری و دکتورا ممکن است که در آن صرف لیاقت و شایسته‌گی افراد مد نظر باشد نه مسایلی دیگر.
۲۳. باید یک بازنگری جدی در نصاب‌ها و مواد درسی در هماهنگی با وزارت‌ها و ادارات سکتوری و بازار کار و با نیازسنجی ملی صورت بگیرد.
۲۴. تأسیس و توسعه شبکه اینترنت پر سرعت در مراکز علمی کشور می‌تواند به تقویت تحصیلات عالی در کشور کمک نماید. در این زمینه باید از ظرفیت‌های بخش‌های خصوصی در کشور کمک گرفته شود.
۲۵. برای این‌که وزارت تحصیلات عالی توانسته باشد میزان کیفی تحصیلات عالی را بالا ببرد و هم‌چنین افراد شایسته‌یی را به جامعه تحویل دهد، لازم است از چگونگی جذب متقاضیان، مواد آموزشی و چگونگی تطبیق نصاب درسی در پوهنتون‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی دولتی و خصوصی توسط افراد مسلکی و تخنیکی ازین نهادهای تحصیلی نظارت، ارزیابی و بررسی منظم و جدی داشته باشد (گروه نویسندگان، ۱۳۹۴).

ج. طرح‌های پیشنهادی در بخش امور محصلان

۱. افزایش خدمات رفاهی محصلان.
۲. توسعه و بهبود تحصیلات برای اشخاص دارای معلولیت.
۳. ایجاد سیستم دیتابیس منظم برای محصلان داخلی و خارجی.
۴. ایجاد دیتابیس ملی ثبت دست‌آوردهای تحقیقاتی، پایان‌نامه‌های تحصیلی و امور کانکور (اداره عالی تفتیش، ۱۳۹۹، صص ۱، ۱۶).

د: طرح‌های پیشنهادی در بخش امور مالی و اداری

۱. ایجاد و انکشاف مدیریت معلوماتی منابع بشری (HRMIS)
۲. ریفورم اداری در سطوح مختلف وزارت و پوهنتون‌ها.
۳. توجه به تأمین امنیت پوهنتون‌ها در مرکز و ولایات.

۴. انکشاف و تعمیر زیربنای‌های اداری، آموزشی و تحقیقاتی.
۵. مساعد شدن زمینه بیش‌تر همکاری‌ها و امضای توامیت‌ها با پوهنتون‌های پیشرفته.
۶. تهیه بودجه جداگانه برای بین‌المللی شدن پوهنتون‌ها.
۷. مدیریت تأمین روابط میان پوهنتون‌ها در هر پوهنتون ایجاد گردد.
۸. تخصیص بودجه انکشافی برای ایجاد زیربنای‌های آموزشی، اداری و تحقیقاتی و تکنالوژی معلوماتی در نهادهای تحصیلات عالی (قاضی زاده فرد، ۱۳۹۰).
۹. استخدام افراد مسلکی، متخصص، مخلص، با تقوا و متعهد به ارزش‌های اسلامی و منافع ملی کشور در پست‌های علمی و اداری این وزارت و پوهنتون‌ها.
۱۰. ایجاد یک‌بورد علمی مشورتی همکار با مقام وزارت غرض انسجام بهتر فعالیت‌ها و نظارت از تمام امور علمی، اداری و امور محصلان وزارت و از فعالیت‌های پوهنتون‌ها مرکزی و ولایات کشور.
۱۱. توسط بورد علمی مشورتی فوق باید در داخل وزارت تحصیلات عالی و در پوهنتون‌های مرکز و ولایات افراد واجد شرایط (مسلمان، مجاهد، مخلص، صادق و متعهد به ارزش‌های اسلامی و منافع ملی) شناسایی گردند و در پست‌های مهم علمی و اداری در مرکز وزارت و پوهنتون‌ها استخدام گردد.
۱۲. شناسایی افراد بی‌کفایت و فرصت‌طلب و سبک‌دوش آن‌ها از وظایف شان.
۱۳. کمیسیون اصلاحات اداری و خدمات ملکی به‌منظور از بین بردن انارشی و جلوگیری از خودکامه‌گی رهبری وزارت‌خانه‌ها و کم‌ساختن نفوذ مقامات و زورمندان در پروسه جذب، تغییر و تبدیل و انفکاک مأموران خدمات ملکی باید طرز‌العمل‌های واضح و مبتنی بر اصول و ضوابط را تهیه کرده و به دسترس وزارت‌خانه‌ها قرار دهد (وزارت تحصیلات عالی، ۱۳۹۹، ص ۸۳).

منابع

قرآن کریم

- قشیری نیساپوری، حسین مسلم بن حجاج. (۱۴۳۵ق). صحیح مسلم، کراچی، مکتبه رشیدیہ.
- وزارت اقتصاد. (۱۳۹۸). اهداف انکشاف پایدار افغانستان ۲۰۳۰-۲۰۱۵ (سکتور معارف).
- وزارت تحصیلات عالی، پلان استراتژیکیک. (۱۳۹۵-۱۳۹۹). برگرفته از سایت وزارت تحصیلات عالی.
- ریاست تضمین کیفیت و اعتباردهی وزارت تحصیلات عالی، گزارش ارزیابی ۴۵ برنامه‌ی طبی مؤسسات تحصیلات عالی خصوصی از بابت سال ۱۳۹۷.
- ریاست نظارت و ارزیابی امور اکادمیک وزارت تحصیلات عالی، گزارش ارزیابی ۴۰ برنامه‌ی انجینری مؤسسات تحصیلات عالی خصوصی از بابت سال ۱۳۹۹.
- تیرنی، ویلیام. (۱۳۹۷). نگاهی به وضعیت آموزش عالی در افغانستان، مترجم، رضا محتشم، چهارشنبه ۲۹ فروردین، برگرفته از سایت Vista News Hub.
- مسعودی، عصمت. (۱۳۸۲). تحلیل دسترسی به فرصت‌های برابر در توسعه آموزش عالی در کشور، فصل‌نامه تحقیق و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۲۷ و ۲۸.
- اداره عالی تفتیش اداره امور ریاست جمهوری حکومت قبلی، گزارش بررسی چگونگی ایجاد پوهنتون‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی خصوصی در سال ۱۳۹۹.
- حضرتی، عباس. (۱۳۹۵). واکاوی موانع و راهکارهای توسعه فرهنگ تحقیق در آموزش و پرورش ایران، کنفرانس بین‌المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی مدیریت و معارف اسلامی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی - انجمن علمی ارتباطات و تبلیغ حوزه علمیه.
- صبوری خسروشاهی، حبیب. (۱۳۸۸). آموزش و پرورش در عصر جهانی شدن؛ چالش‌ها و راهبردهای مواجهه با آن، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی.
- قاضی زاده فرد، سیدضیاءالدین. (۱۳۹۰). چالش‌های نظام تحقیقی کشور و راهکارهای برای آن‌ها، دومین همایش ملی مدیریت تحقیق و فن‌آوری، تهران، تحقیق‌گاه سیاست‌گذاری علم، فن‌آوری و صنعت.
- قمشاهی، مژگان، اخوت، محمدعلی. (۱۳۹۵). شناسایی موانع و مشکلات انجام تحقیق در آموزش و پرورش و ارائه راهکار، نخستین همایش ملی تازه‌های تعلیم و تربیت در نظام آموزشی ایران، پوهنتون آزاد اسلامی واحد اردکان.
- هداوند، سعید. (۱۳۸۹). چالش‌های تحقیقی کشور و تأثیر آن بر مهاجرت نخبگان، فصل‌نامه تدبیر، شماره ۲۱۶.
- گروه نویسندگان: (۱۳۹۴)، مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی علوم انسانی و اسلامی، تهران: انتشارات آفتاب توسعه، چاپ اول.
- حسن روشنی و همکاران آن. (۱۳۹۳). چالش‌های جهانی شدن آموزش عالی و عملکرد مدیران پوهنتون‌ها، محل انتشار: تهران، اولین سمپوزیوم بین‌المللی علوم مدیریت با محوریت توسعه پایدار.
- دکتر نادرقلی قورچیان. (۱۳۸۹). بررسی نظام‌های ارزیابی آموزش عالی در جهان به‌منظور ارائه مدل مناسب برای آموزش عالی کشور، مجله تحقیق‌های مدیریت واحد علوم و تحقیقات شماره ۸۵.

ایبلی، خدایار. (۱۳۷۵). ارزیابی ماهیت نظارت و ارزیابی جاری در آموزش عالی کشور، مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران به کوشش محسن خلیجی و محمد مهدی فرقانی؛ جلد ۲، تهران: انتشارات پوهنتون علامه طباطبایی.

گروه مشاوران یونسکو. (۱۳۶۹). فرایند برنامه‌ریزی آموزشی، ترجمه فریده مشایخ، تهران: انتشارات مدرسه.

بازرگان، عباس. (۱۳۷۴). ارزیابی درونی پوهنتون‌ها و کاربرد آن در بهبود مستمر کیفیت آموزش عالی؛ فصل‌نامه تحقیق و برنامه‌ریزی در آموزش عالی شماره ۳ و ۴، سال سوم، شماره مسلسل ۱۱ و ۱۲، پائیز و زمستان ۱۳۷۴.